

*Василь Федорович Сіренко,
головний науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор
ORCID: 0000-0002-3377-7524*

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ ТОТАЛІТАРИЗМУ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВ

Постановка проблеми. Коли йдеться про тоталітаризм, необхідно з'ясувати етимологічне значення цього поняття. Відповідно до тлумачних словників слово «тотальний» походить від французького *total* чи від латинського *totalis*, що означає весь, повний, цілий, всебічний, всеохопний, всеоб'ємний, всеосяжний, всепроникний. Треба відмітити, що явище тотальності, всепроникності притаманне природі в різних проявах, а також суспільству у вигляді пошуку пізнання. Ми спостерігаємо, що повітря, вода мають властивість всепроникнення. Рослини в природному середовищі прагнуть до тотального, всебічного, всеохопного навколишнього середовища. Людська думка, людське пізнання не має меж свого прояву, тому прагне до тотального охоплення пізнання матерії, природи та суспільства. Можна сказати, що кожний суб'єкт у природі прагне до свого тотального утвердження та панування. З урахуванням цієї обставини, не треба дивуватися тому факту, що політична влада в кожній державі прагне до свого всепроникнення, всеохоплення, практично до тотального свого утвердження.

Однак, якщо ця властивість влади в напрямі тотальності переходить відповідні межі задоволення потреб та інтересів усіх верст суспільства й зосереджується на задоволенні тільки окремих верств суспільства, ми говоримо про тоталітаризм як соціально-правове явище, що небажане та шкідливе для всього загалу. В такому ракурсі тоталітаризм утверджує себе через форми авторитаризму, диктатури, сваволі державної влади, і як наслідок, має місце тиранія держави над суспільством. За таких умов суспільство стає заручником тієї соціально-політичної групи, яка утвердила та утримує тоталітарну владу.

Перше визначення і вивчення тоталітаризму, його уособлення як предмета дослідження почалося у 20-х роках ХХ століття у фашистській Італії під час правління Муссоліні. За літературними джерелами, уперше термін «тоталітаризм» увів у вжиток член італійського парламенту і журналіст Дж. Амендола в 1923 році з метою критичної оцінки політичної системи, яку мав намір створити в країні вождь фашистської партії Б. Муссоліні. Термін сподобався як антифашистам, так і фашистам. Б. Муссоліні використав його у червні 1925 року під час виступу в парламенті, коли пригрозив супротивникам «тоталітарною волею фашистів» [1]. Відтоді у всесвітній політичній літературі починається розгорнуте дослідження поняття, природи та характерних рис тоталітаризму як соціального-політичного явища.

Стан опрацювання проблеми. Згідно з науково-літературними дослідженнями ознаками тоталітаризму в державі, на думку Станіслава Кульчицького, є: 1) наявність монополюючої партії, що злилася з таємною поліцією і державним апаратом в єдине ціле; 2) присутність у суспільстві єдиної ідеології, що нав'язувалася засобами державної пропаганди, освіти, літератури та мистецтва; 3) блокування небажаної інформації за допомогою органів цензури й правопорядку, таємної поліції, навчальних закладів, громадських організацій, творчих спілок тощо; 4) проголошення великої мети на перспективу (створення нового суспільства, нового порядку) і використання будь-яких, зокрема репресивних, заходів для її досягнення; 5) державний контроль за життям суспільства, починаючи з сім'ї; 6) централізоване планування виробництва та розподілу матеріальних благ; 7) підтримування в суспільстві уявлень про зовнішню небезпеку та необхід-

ність протистояти їй шляхом нарощування оборонного потенціалу; 8) створення ілюзії цілковитої згоди населення з діями вождів. Дослідження цих понять, ознак і проявів тоталітаризму, а також з'ясування присутності елементів тоталітаризму в сучасних демократіях та їх оцінка і є основним завданням статті.

Виклад основного матеріалу. Крім зазначених ознак тоталітаризму, деякі інші автори відмічають систему терористичного поліцейського контролю, що підтримує партію й водночас здійснює нагляд і над нею в інтересах вождів. Терор спрямований не лише проти ворогів режиму, а й проти доволіно обраних класів, до того ж здійснюється з використанням досягнень сучасної науки, особливо психології. Технологічно зумовлений і майже всеохопний контроль партії та її відданих кадрів над усіма медіа. Аналогічно технічно зумовлений майже повний контроль над усіма збройними силами. Централізований контроль і керівництво усією економікою шляхом бюрократичної координації її раніше незалежних складових, який зазвичай поширюється на більшість інших громадських організацій і суспільних груп [2]. Монополія на контроль не лише над політичним, економічним, соціальним і культурним життям суспільства, а й приватним життям людей, так само і над їхнім мисленням з метою підкорення всього суспільства. Підкорення всіх особистих, суспільних і колективних інтересів, які можуть сприяти розвитку справжньої природи окремої особистості. Як наслідок, робиться наголос на централізацію влади, єдність та інтеграцію, за яких опозиція і навіть інакодумство розглядаються як злочин. Скасування будь-яких законних обмежень на дії тих, у чиїх руках зосереджена влада [3, с. 19].

Відмічені ознаки тоталітаризму є проявом результатів реалізації політичної публічної влади держави. Ці ознаки тоталітаризму вказують, який тоталітаризм на виході реалізації публічної влади в державі. Але вони не вказують на родові коріння тоталітаризму, на причини його прояву. Ми вбачаємо, що сутність тоталітаризму приховано у природі властивостей політичної та публічної влади. Розуміння політичної та публічної влади ми виводимо із розуміння двох понять – публічності й політичної влади. Під публічністю ми розуміємо суспільний, який здійснюється в присутності громадськості, публіки, відкритий, гласний, інформаційно доступний. Під політичною владою ми розуміємо здатність і можливість підкоряти своїй волі та розпоряджатися діями будь-кого, здійснювати визначальний вплив на діяльність, поведінку людей за допомогою засобів – волі, авторитету, права, насильства. Політичну владу роблять публічною два чинники: 1) її відкритість, гласність, поінформованість для публіки; 2) її відірваність від суспільства в силу права. Влада стоїть над суспільством, інакше вона не зможе здійснювати свої примусові, насильницькі, монополні дії щодо суспільства загалом і до суб'єктів суспільного життя зокрема. Ми відмічали, що властивість тотальності, тобто всезагальності, всепроникнення, всеосаяжності, поширюється як на природу, так і суспільство, включаючи свідомість і волю людей. Ця властивість притаманна в родовому своєму прояві політичній публічній владі. Вона також прагне до всеосаяжності, всеохоплення, цілісності, всепроникнення. У цьому симбіозі тотальності та природи публічної влади й знаходяться корені прояву тоталітаризму через зовнішні ознаки, які ми вже перелічили вище. Кожна влада прагне до своєї максимально тоталітарної реалізації, тобто до свого поширення на всі сфери суспільного життя. Однак у демократичних країнах конституції і право обмежують можливості публічної влади через установлення правових меж впливу держави на суспільство. Тут ми говоримо про встановлення в країнах розвинутої демократії правової державності, сутністю якої є обмеження правом впливу держави на суспільство. Право є тим засобом, що здатний як установлювати тоталітаризм у державі, так і унеможливлювати його прояви. Захоплення державної влади за допомогою авторитаризму, диктатури, хунти, деспотії тощо, закономірно призводить до тоталітаризму в реалізації державної влади.

У цій площині цікаво розглянути питання про співвідношення демократії та тоталітаризму. На перший погляд, виходячи з проявів тоталітаризму, демократія несумісна з тоталітаризмом, вона виключає можливість прояву тоталітаризму. Проте, виходячи з природи тоталітаризму, з природи публічної й політичної влади, демократія також обтяжена тоталітаризмом. Як кожна влада, демократія також бажає свого максимального поширення й проникнення в суспільні відносини. Від цього в неї завжди потенційно зароджується прояв всепроникнення, намір конкретного впливу на суспільні відносини, що також веде до проявів тоталітаризму. Зважимо ще й на ту обставину, що в умовах демократії, окремі політичні партії бувають при владі роками й навіть десятками років. За таких обставин створюються умови для прояву тоталітаризму з боку керуючої політичної

сили. В іншому випадку, особливо коли в країні політична партія, яка завоювала президентську владу, завойовує також абсолютну більшість у парламенті, то створюються умови для максимальної концентрації публічної політичної влади в одних руках, що зумовлює можливості для прояву тоталітаризму, тобто насильницького нав'язування політичної волі керівної партії. Це часто проявляється у вигляді авторитаризму й навіть диктатури. Тоталітаризм у цьому випадку є похідним продуктом реалізації політичної публічної влади з допомогою демократичних форм правління й структурних інститутів. Ця обставина потребує від демократичної форми правління застережень упереджених правових заходів, зважаючи на прояви тоталітаризму в умовах демократії. Уявляється, що одним із радикальних заходів протидії тоталітаризму в умовах демократії було б наділення політичної опозиції як у парламенті, так і в суспільному житті контрольними функціями. Опозиція має очолювати структурні інститути контролю в державі. Це сприяло б реалізації спроможностей потенційних можливостей правової держави в суспільному житті.

Треба звернути увагу й на ту обставину, що реалізація політичної і публічної влади потребує до деякої міри проявів тоталітаризму. Реалізація публічної політичної влади потребує максимально можливого в межах правового регулювання поширення й усепроникнення. Для цього влада використовує як правове регулювання суспільних відносин, так і монополію на насильство в суспільстві. Тільки держава має право на визнаний законом примус щодо поведінки громадян, організацій, усіх суб'єктів суспільних відносин. Не можна ігнорувати й той факт, що прояв тоталітаризму в умовах фашизму, нацизму та інших форм соціальних диктатур реалізовується саме в силу монопольного права політичної публічної влади на примус.

Тут велике значення має принцип розподілу влади. В історичних подіях різних держав були випадки, коли судова влада своїми рішеннями не надала можливості політичній публічній владі проявити свої потенційні тоталітарні можливості. Тому спадає на думку висновок, що в кожній державі в умовах конкретного політичного стану лежать прояви боротьби з тоталітаризмом і межі допустимості тоталітаризму при реалізації політичної публічної влади. Не треба забувати, що реально такі тоталітарні держави в минулому, як Італія, Іспанія, Німеччина та деякі інші, були побудовані на тоталітарних методах правління, використовуючи форми і принципи демократії. Адже в тоталітарних державах також працювали парламенти, суди, уряди, відбувалися вибори тощо. Однак це абсолютно не заважало всепроникненню й усеохопленню державної влади щодо суспільства. Звернемо увагу на той факт, що і в умовах тоталітаризму діє такий інститут, як політичні партії. Тільки він діє у викривленій формі однопартійності.

Треба звернути увагу й на ту обставину, що прояви тоталітаризму в суспільному житті держави різняться залежно від форм власності, яка є основою суспільного ладу в конкретній державі. Тоталітаризм у формі фашизму в Італії і в формі нацизму в Німеччині базувався на основі приватної власності. І ця обставина визначала зміст тоталітаризму. Фашизм в Італії і нацизм у Німеччині змушений був працювати на інтереси великого приватного бізнесу, інакше неможливо було б забезпечити виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних благ суспільства. Іншу картину спостерігаємо в країнах, суспільний лад яких був побудований на принципах колективної та суспільної власності. Тут тоталітаризм працює на монополію держави в процесі виробництва, обміну, розподілу та споживання матеріальних благ. Держава регулює всі процеси, які забезпечують, на думку її управлінців, справедливість розподілу матеріальних і духовних благ у суспільному житті. На перший погляд здається, що тут тоталітаризм працює на благо всього суспільства, всіх його соціальних верств. І з точки зору розподілу матеріальних благ, тоталітаризм дійсно використовується для забезпечення добробуту суспільства. Однак, якщо звернути увагу на прояви тоталітаризму у вигляді монопольного становища керуючої партії, єдиної ідеології, цензури, репресивні заходи щодо опозиції та інші прояви тоталітаризму, то шкідливість тоталітаризму і в умовах колективної власності безсумнівна. Втім, у теоретико-практичній площині слід розуміти відмінність між тоталітаризмом в умовах визначального значення для суспільного ладу приватної та колективної власності.

У літературі відзначається, що після розпаду СРСР у новостворених країнах пострадянського простору спостерігаються прояви тоталітаризму в управлінні державою. У цих державах відбулося засудження тоталітаризму в СРСР у всіх його загальних проявах. Однак населення національних держав по-різному оцінювало управління народним господарством в умовах тоталітаризму. Від-

мічали й позитивні результати діяльності в умовах тоталітаризму щодо відродження національної культури, самоідентичності народів цих країн тощо.

На прикладі Казахстану в літературі зазначається, що відхід від радянського тоталітаризму після проголошення незалежності Казахстану відбувався складно й суперечливо. Практично це спостерігається в усіх республіках, що стали незалежними державами після розпаду СРСР. Треба відмітити, що методи і форми радянського тоталітаризму суттєво вплинули на формування державності в умовах незалежності. Практично в усіх пострадянських державах проявляються сильні позиції президентської влади, її авторитаризм, а по суті – прояви тоталітаризму вже на новому рівні державного буття. У тому ж Казахстані президентська влада стала домінуючою, продовжувалася як прояв тоталітаризму, пригнічення опозиції та недопущення критики суспільного ладу в пресі, на телебаченні та в інших засобах масової інформації. Відхід від принципу колективної власності, масове роздержавлення в незалежних пострадянських країнах призвели до панування приватної власності та олігархізації суспільства [4, с. 51]. Все це негативно впливає на справедливий розподіл і споживання матеріальних благ у суспільному житті.

Важливим здобутком відходу від радянського тоталітаризму є нове осмислення історичного минулого національних культур і особливостей національного розвитку в національних пострадянських державах. Утвердження національної самобутності є серйозною протидією тоталітаризму в національних державах.

Водночас треба правдиво й реально відмітити, що в управлінні пострадянськими національними державами практикується принцип авторитаризму, що майже завжди є передумовою прояву тоталітаризму державної влади в суспільному житті. Проблема співвідношення авторитаризму й тоталітаризму заслуговує на окреме висвітлення. Спорідненість авторитаризму та тоталітаризму спостерігається уже у визначенні поняття авторитаризму, яке дають тлумачні словники. Під авторитаризмом розуміють політичний режим, установлений або нав'язаний такою формою влади, яка зосереджена в руках однієї людини або в одному із її органів та знижує участь інших, передусім представницьких інститутів. Як наслідок, зведення до мінімуму ролі опозиції та автономії політичних підсистем. Авторитаризм характеризується вихолощуванням реального організаційного й регулятивного змісту політичних процедур та інститутів, які об'єднують державу з суспільством.

У літературі відмічають три ознаки авторитаризму, які відрізняють його від інших форм управління та влади: по-перше, це централізація влади; по-друге, безапеляційний командний метод керівництва; по-третє, безумовне підпорядкування. Усі ці властивості зводяться до примусу і виконання волі правлячої особи, підпорядкування волі та свободи підлеглих і суспільства загалом у співвідношенні з обвинуваченням демократичних режимів у їх неієздатності до встановлення правопорядку і згуртування народу та вирішення суспільних проблем. З цих позицій у авторитарних фашистських і нацистських державах створювалась ідеологічна та політична доктрина авторитарної держави. Відповідно до цієї доктрини авторитарна держава пригнічує всі прошарки суспільства, всі класи, не виключаючи панівні соціальні верстви суспільства. Авторитаризм у цій концепції реально стає єдиним гарантом суспільного порядку як вищого блага, яке в дійсності найбільш ефективно реалізується демократичними режимами.

Сучасні реальності політичного життя свідчать, що єдиним засобом протистояння авторитаризму й тоталітаризму є утвердження правової держави в умовах розвитку демократії. Саме право з усією силою невідворотності його реалізації, має можливості протидіяти авторитаризму й тоталітаризму. Спинимось на загальних поняттях правової держави і правового закону як засобу протидії авторитаризму й тоталітаризму. У літературі правова держава розглядається як особлива форма взаємозв'язку держави, права та демократії. Люди завжди хотіли жити в передбачуваному суспільстві, у суспільстві справедливості, де закон визначає цінності життя, рівність і загальне благо для всіх. Немає сумніву в тому, що ідеї про необхідність панування закону над владою виникли як реакція на сваволлю, деспотію, тиранію, антидот від зловживання владою. Позитивно, коли в суспільстві вживаються упорядкованість, безпека, організованість, забезпечення прав і свобод громадян і водночас негативно, коли суспільство від влади і держави отримує свавілля, зловживання владою, корупцію, бюрократизм тощо.

Ідея обмеження влади правом чітко викладена у Платона, який казав, що невідворотним є зруйнування тієї держави, в якій закон не має сили і знаходиться під чією-небудь владою. А там, де

закон володарює над правителем, я бачу утвердження держави і всі блага, які можуть дарувати державі боги. Ці ідеї утверджував Аристотель, древньоримські мислителі, оратори, письменники.

Особливо активно ідеї правової держави на Заході почали розвиватися в епоху буржуазних революцій. У боротьбі з абсолютизмом ідеологи буржуазії вбачали у праві засоби ліквідації монополії влади в руках однієї особи, забезпечення рівності всіх перед законом та індивідуальної свободи. У наш час держава, в якій забезпечується верховенство права, вищий рівень гарантій прав людини, незалежність судів, демократизм формування органів влади, соціальна захищеність людей, правомірно називається правовою.

У класичній літературі вдало відмічається, що свобода полягає в тому, щоб перетворити державу з органу, який стоїть над суспільством, на орган, який буде повністю підпорядкований суспільству. У літературі важливими ознаками правової держави розглядаються: верховенство права, народний суверенітет, розподіл влади, реальне забезпечення прав і свобод громадян, конституціоналізм і демократія, режим законності та правопорядку, авторитет правосуддя, використання суду як засобу забезпечення правової державності, наявність розвинутого громадянського суспільства, активна роль медіа тощо.

Верховенство права є основною ознакою правової держави, за умови, якщо вона не тільки продекларована, а й практично забезпечує життєдіяльність держави. Конституція України визначає в ст. 1, що Україна є правовою державою, а в ст. 8 вона прямо закріпила положення про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Це означає, що всі суб'єкти суспільних відносин – державні органи, колективи, посадові особи, організації, громадяни та інші – підпорядковані закону [5]. А в ст. 19 Основного Закону прямо сказано, що принцип верховенства права та правової визначеності, за яким ніхто не може бути змушений робити те, що не передбачено законом, а органи влади (державної та місцевого самоврядування) зобов'язані діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України, що гарантує їх підзвітність і обмеження діяльності виключно законом [6].

Верховенство права означає також, що право об'єднує державу в її діяльності, що органи держави повинні діяти виключно в межах права. Тут, отже, йдеться про посилення права над державою, про таке значення права, коли воно утверджується як складова державної влади. Логічно виникає питання про співвідношення права та закону, враховуючи, що в різних теоретичних правових концепціях перевага надається верховенству права або верховенству закону, хоча одна й інша позиція має серйозну аргументацію на своє підтвердження [7, с. 104].

Висновки. Зазначені вище ознаки верховенства права, його критерії та визначеність несумісні з поняттям тоталітаризму. Усі проаналізовані нами елементи правової держави протистоять тоталітаризму як соціальному явищу. Водночас привертає до себе увагу необхідність розв'язання проблеми правового й неправового закону, що поглибить протистояння правової держави тоталітаризму. При цьому зроблено спробу визначити окремі критерії визначення правового й неправового закону, зокрема, підхід до права в широкому розумінні, включаючи загальні принципи, ідеї моралі, права людини, справедливості, гуманізму, волі та інших цінностей, що дає змогу визначити критерії нормативного правового закону, його відповідність праву і, як наслідок, відрізнити правовий закон від неправового. Отже, у правовій державі не можуть діяти закони, які втілюють свавілля, суб'єктивізм, несправедливість, цинізм, расизм або соціальну нерівність, піднесені до рівня права й закону. Це означає, що в правовій державі не повинен діяти неправовий закон. Визнання реально діючого закону неправовим, повинно зумовлювати скасування цього закону. Це сильний засіб проти тоталітарних законів, які виправдовують тоталітарні режими в тоталітарних державах.

Отже, природа тоталітаризму, його прояви та можливості реалізації вказують на те, що суспільство має у своєму потенціалі можливості для боротьби з тоталітаризмом. У країнах розвинутої демократії, реальної правової держави, де суспільство орієнтоване на гуманну соціалізацію відносин між людьми, тобто побудову соціальної держави, немає місця для прояву тоталітаризму і тоталітарних режимів реалізації державної влади. Політична боротьба з авторитаризмом, з проявами диктатури, узурпації влади окремими соціальними групами є реальною запорукою протистояння тоталітаризму. Розвиток демократичних інститутів у правовій і соціальній державі здатний зупинити і викоринити всі прояви тоталітаризму в суспільстві та державі.

Список використаних джерел

1. Кульчицький С. В. Тоталітаризм. URL: <http://www.history.org.ua?termin=Totalitaryzm>
2. Розумюк В. М. Тоталітарний спадок пострадянських країн: теоретична рефлексія проблематики тоталітаризму. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2022. № 4 (20). С. 14–15.
3. Там само.
4. Деменко О. Ф. Особливості демонтажу тоталітарного спадку в Республіці Казахстан у 1990-х роках. *Особливості демонтажу тоталітарного спадку пострадянських країн у 1990-х роках: збірник тез за заг. ред. чл.-кор. НАН України А. І. Кудряченка*; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс, 2022. С. 132. С. 5–58.
5. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Там само.
7. Сиренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное (Очерки. Дискуссионные вопросы). Киев: Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2013. 340 с.

References

1. Kulchytskyi S. V. Totalitaryzm. URL: <http://www.history.org.ua?termin=Totalitaryzm> (in Ukr.).
2. Rozumiuk V. M. Totalitarnyi spadok postradianskykh krain: teoretychna refleksiiia problematyky totalitaryzmu. *Problemy vsesvitnoi istorii: naukovyi zhurnal*. 2022. № 4 (20). S. 14–15 (in Ukr.).
3. Tam samo.
4. Demenko O. F. Osoblyvosti demontazhu totalitarnoho spadku v Respublitsi Kazakhstan u 1990-kh rokakh. *Osoblyvosti demontazhu totalitarnoho spadku postradianskykh krain u 1990-kh rokakh: Zbirnyk tez za zah. red. chl.-kor. NAN Ukrainy Kudriachenka A. I.; DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy»*. Kyiv: Feniks, 2022. S. 51–58 (in Ukr.).
5. *Ofitsiyniy portal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.).
6. Tam samo.
7. Syrenko V. F. Hosudarstvo: demokratycheskoe, pravovoe, sotsalnoe (Ocherky. Dyskussyonnye voprosy). Kyiv: Ynstytut hosudarstva y prava ym. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2013. 340 s. (in Rus.).

Сиренко В. Ф. До питання про соціально-правову природу та форми прояву тоталітаризму сучасних держав

Стаття присвячена дослідженню соціально-правової природи тоталітаризму та форм його прояву в діяльності сучасних держав. Розглядаються поняття, природа й характерні риси тоталітаризму, а також такі важливі ознаки правової держави, як верховенство права, народний суверенітет, поділ влади, реальне забезпечення прав і свобод громадян, конституціоналізм і демократія, режим законності та правопорядку, авторитет правосуддя, використання суду як засобу забезпечення належного функціонування правової державності, наявність розвинутого громадянського суспільства.

Утверджується підхід, згідно з яким дослідження будь-яких соціальних явищ повинно починатися зі з'ясування тих понять, які характеризують зміст і природу предмета дослідження.

Ключові слова: тоталітаризм, соціально-політичне явище, терор, політична влада, публічна влада, авторитаризм, правовий закон, неправовий закон.

Sirenko V. F. To the question about sociallegal nature and forms of display of totalitarianism of the modern states

The article is devoted to the study of the socio-legal nature of totalitarianism and the forms of its manifestation in the activities of modern states. The concept, nature and characteristic features of totalitarianism are considered, as well as such important features of a legal state as the rule of law, popular sovereignty, separation of powers, real provision of the rights and freedoms of citizens, constitutionalism and democracy, the regime of legality and law and order, the authority of justice, the use of the court as a means of ensuring the proper functioning of the legal state, the presence of a developed civil society.

The proposed article affirms the approach according to which the study of any social phenomena should begin with the clarification of those concepts that characterize the content and nature of the subject of study.

Keywords: totalitarianism, socio-political phenomenon, terror, political power, public power, authoritarianism, legal, illegal law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-28-33

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026